

**INTELLEKTUAL KAPITAL MAMLAKAT IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANISHINING MUHIM OMILI**

Zokirov Jahonbek Oybek o'g'li
O'zbekiston Milliy universiteti
iqtisodiyot nazariyasi o'qituvchisi,
Sa'dullayev Farrux Bahridin o'g'li
Mirzo Uluĭbek nomidagi
O'zbekiston Milliy Universiteti 1-kurs
Iqtisodiyot Nazariyasi
Telefon raqam: +998 95 099 5005

Annotatsiya

Maqolada "intellektual kapital" tushunchasi va uning mamlakatimizdagi ahamiyati haqida so'z yuritildi. Xususan, u innovatsion tizimlar uchun intellektual kapitaldan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi. O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning intellektual huquqlarini himoya qilish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar to'g'risida ma'lumot berildi.

Tayanch so'z va iboralar: intellektual salohiyat, innovatsiya, inson kapitali, milliy iqtisodiyot, intellektual mulk huquqi

Аннотация

В статье говорится о понятии «интеллектуальный капитал» и его значении в нашей стране. В частности, подчеркивается необходимость использования интеллектуального капитала для инновационных систем. Была предоставлена информация о принимаемых мерах по защите интеллектуальных прав граждан в Республике Узбекистан.

Ключевые слова и фразы: интеллектуальный потенциал, инновации, человеческий капитал, национальная экономика, права интеллектуальной собственности.

Annotation

The article talks about the concept of "intellectual capital" and its importance in our country. In particular, it emphasizes the need to use intellectual capital for innovative systems. Information was provided on the measures taken to protect the intellectual rights of citizens in the Republic of Uzbekistan.

Key words and phrases: intellectual potential, innovation, human capital, national economy, intellectual property rights

Kirish. Inson kuchi, birinchi navbatda, jismoniy jasoratda emasligi hamma tomonidan tan olingan; balki ko'pincha intellekt jihatidan boshqa ko'plab turlardan

ustun turadi. Aql-idrok insonni hayvonot olamidani ajratib turuvchi o'ziga xos xususiyat bo'lib, uning hayotini yaxshilash va yaxshilash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Intellektual kapital kompaniya xodimlarining bilim va tajribasini o'z ichiga oladi va raqobatbardoshlikni oshiradigan qimmatli aktivdir. Mamlakatning iqtisodiy faoliyatida intellektual kapital undan tizimli foydalanishni ta'minlaydi va innovatsiyalarni rag'batlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunday kapitaldan foydalanish iqtisodiyot va ishlab chiqarishda jiddiy inqilobiy yutuqlarga olib keladi.

Mamlakatimizda istiqbolning dastlabki kunlaridanoq zamon talablariga javob beradigan, rivojlangan davlatlar qatoriga integratsiyalashuvga qodir bo'lgan bilimli va innovatsion avlodni tarbiyalash borasida ko'plab tashabbuslar amalga oshirildi. Shaxslarning milliy taraqqiyot uchun zarur bo'lgan ko'nikma va innovatsiyalarni egallashi uchun zarur shart-sharoit va imkoniyatlar yaratish bo'yicha turli chora-tadbirlar amalga oshirildi. Davlat taraqqiyotini innovatsiyalarsiz, intellektual boyliklarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Intellektual mulk sohasida davlat boshqaruvi tizimini mustahkamlash, mamlakatning investitsion jozibadorligini oshirishga qaratilgan islohotlarni davom ettirish 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasida O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishiga qaratilgan vazifalar belgilab berildi.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Mamlakatimizda intellektual salohiyatni yuksaltirish, yetarli kadrlar tayyorlash bo'yicha davlat siyosatini kuchaytirish borasida izchil ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonda 2022-2026 yillarga mo'ljallangan intellektual mulkni rivojlantirish strategiyasi ishlab chiqildi. Uning asosiy maqsadi O'zbekistonni ilmiy-texnikaviy va innovatsion sohalarda ilg'or davlatlar qatoriga qo'yish va shu bilan intellektual mulkning jamiyat va iqtisodiy hayotni rivojlantirishdagi asosiy rolini ta'kidlashdan iborat.

Strategiyaning asosiy vazifalari intellektual mulk to'g'risidagi qonun hujjatlaridagi mavjud kamchiliklar va nomuvofiqliklarni bartaraf etish, ilg'or xalqaro tajriba asosida uni doimiy ravishda takomillashtirish, intellektual mulk sohasidagi global integratsiya jarayonlarida faol ishtirok etishdan iborat. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot Dasturi (BMTTD) ma'lumotlariga ko'ra, bugungi kunda mamlakatimizda jismoniy kapital jami boylikning atigi 16 foizini, inson kapitali esa 64 foizini tashkil qiladi. Rivojlangan mamlakatlarda inson kapitali umumiy boylikning qariyb 80% ni tashkil qiladi.

Agar Jahon banki tomonidan taqdim etilgan Inson kapitali indeksi (HCI) ma'lumotlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2020-yilda O'zbekistonda HCI 62 foizga yetgan bo'lsa, bu yil Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, birinchi marta qizlar uchun HCI o'g'il bolalarnikidan oshib ketdi. O'zbekistonda 2021-yil holatiga ko'ra ta'limga

sarflanadigan xarajatlar YaIMning 10,0-12,0 foizini tashkil etadi va bu jahon bo'yicha o'rtacha 3,0-5,0 foizni tashkil etadi.¹

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Global maydonda har bir davlatning iqtisodiy ahvoli uning intellektual imkoniyatlari bilan belgilanadi. Ba'zi rivojlangan davlatlar ta'lim tizimini rivojlantirish orqali o'zlarining yalpi ichki mahsulotini 40 foizgacha oshirishga muvaffaq bo'lishdi. Amerikalik ekspertlarning fikricha, ta'lim tizimiga sarflangan har bir dollar 36 dollar daromad keltirishi mumkin. Bu soha T. Styuart, E. Brukner, B.L. kabi G'arb olimlari tomonidan keng o'rganilgan. Inozemtsev, B.B.Leontiev va B.C. Efremov. Rus olimi B.L. Inozemtsev intellektual kapitalni nazariy tushunishga katta hissa qo'shdi va uni xodimlarning ilmiy va kundalik hayotida foydalanadigan bilim va tajribasini, shuningdek, intellektual mulk va aloqa tuzilmalarini o'z ichiga olgan "zamonaviy aql" deb ta'rifladi. Boshqa bir rus olimi B.B.Leontyev kompaniyaning intellektual kapitalini intellektual aktivlarning, jumladan shaxsiy va orttirilgan intellektual qobiliyat va yutuqlarning, jamlangan bilim va foydali munosabatlarning qimmatli to'planishi deb ta'riflaydi.

Leontievning ta'kidlashicha, intellektual kapitalning asosiy funktsiyalaridan biri kompaniyaning samarali tadbirkorlik faoliyati uchun zarur bo'lgan bilimlar, materiallar va munosabatlar tizimini yaratish va amalga oshirishga hissa qo'shadigan foyda massasining o'sishini tezlashtirishdir. O'zbekistonlik M.E.Po'latov kabi olimlar korporativ intellektual kapitalning uchta tarkibiy qismini ajratib ko'rsatdilar: inson kapitali, tashkiliy kapital va mulkiy kapital. Hozirgi kunda inson kapitalini rivojlantirishga oid konsepsiyalar X.P. Abulgazimov, P.Z. Hoshimov, G.P. Ibodullayeva, X. Shayxova, B.E. Yusupov, E.S. Nabiev va N.I. Hakimxonova ilmiy izlanishlar orqali.

Asosiy natijalar. 2017-yilda O'zbekiston Jahon intellektual mulk tashkiloti (BIMT) bilan intellektual kapital sohasida kadrlar tayyorlash va ekspertiza darajasini oshirish bo'yicha kelishuvga erishdi. Dastur doirasida o'quv materiallari bilan ta'minlanmoqda, o'quv xonalari texnik vositalar bilan ta'minlanmoqda, xorijlik mutaxassislarni jalb qiluvchi turli tadbirlar tashkil etilmoqda. Agentlik bilan hamkorlikda dastur doirasida Butunjahon intellektual mulk tashkiloti shafeligida Texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash markazi (TISC) tashkil etilgan bo'lib, u o'z navbatida butun mamlakat bo'ylab universitetlar va ilmiy tadqiqot institutlarini qo'llab-quvvatlaydi.²

2021 yilda Jenevada BIMT Bosh Assambleyasining 63-sessiyasi bo'lib o'tdi. Ushbu assambleyalar davomida 193 ta a'zo davlat va a'zo bo'lmagan tashkilotlar boshqa manfaatdor tomonlar bilan birgalikda turli intellektual mulk masalalari, tashkilotning kelgusidagi yo'nalishlari va intellektual imkoniyatlarga oid global tashabbuslarni muhokama qildilar.

¹ B.Ubaydullayev, A.Umarov. "O'zbekistonda inson kapitalining yoshlar hayotida tutgan o'rni va rivojlanish tendensiyasi" maqola, 2021

² Кадомцева С.В. Экономические основы системы социальной защиты. М.: 1997

Mamlakatimizning raqobatbardoshligi nafaqat tabiiy resurslariga, balki yuksak ilmiy-texnik salohiyatiga, ilg'or intellektual tafakkurga ega ziyolilariga bog'liqdir. Bu borada Prezidentimizning 2017-yil 29-noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida"gi qarorida belgilab berilgan O'zbekistonda iqtisodiyotni jadal rivojlantirishda intellektual imkoniyatlardan samarali foydalanish strategiyasini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. ahamiyati.

Agar "intellektual kapital" tushunchasi tarixiga chuqurroq kirsak, u birinchi marta amerikalik iqtisodchi va diplomat Kennet Galbreytning 1969 yilda iqtisodchi Maykl Kaleckiga yozgan maktubida paydo bo'lgan. Maktubda u: "Bilasizmi, qancha ekanligini bilasizmi? so'nggi o'n yil ichida intellektual kapitalga qarzdormisiz?" 1960-1970-yillarda intellektual kapitalga oid turli nazariyalar paydo bo'ldi. Bu nazariyalardan biri T.Shults tomonidan kiritilgan inson kapitali nazariyasidir. Shults odamlarning ta'linga investitsiyalarini inson kapitalini to'plash uchun muhim deb hisobladi, bu ularning ishlab chiqarish faoliyati va jamiyatdagi farovonligiga hissa qo'shadi. Shultsning hisob-kitoblariga ko'ra, 20-asrning takroriy ishlab chiqarish nazariyalari asosida jamiyatda ishlab chiqarilgan barcha tovarlarning faqat to'rt dan bir qismi inson kapitalini to'plash uchun, qolgan to'rt dan uch qismi esa boshqa maqsadlarda foydalaniladi.

Intellektual kapital muammolarni hal qilish va innovatsion urinishlar davomida olingan bilim va tajribani uzluksiz to'plash orqali rivojlanadi. U mehnat etikasi doirasida shakllanib, jamiyat va korporatsiyalar rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shaxsiy intellektual kapital shaxsdan ajralmas bo'lib, u intellektual mulk va mualliflik huquqiga ega bo'linmas ob'ekt sifatida qaraladi. Turli sohalardagi tadqiqotlar va tadqiqotlar, texnologik loyihalar va modellar, iqtisodiy rivojlanish tashabbuslari, konferentsiyalar, intellektual mulk, mualliflik huquqlari va tadbirkorlik kabi turli faoliyatlar intellektual kapitalni shakllantirishga yordam beradi.³

Intellektual kapitalni rivojlantirishga yordam beradigan eng muhim omillardan biri bu bilim va tajribani doimiy ravishda to'plashdir. O'zbekistonda yoshlarning bilim olishi nafaqat maktab yoki kasb-hunar ta'limi markazlarida o'qiyotgan bilimlari bilan cheklanib qolmasdan, balki ularning shaxsiyati va intellektini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ham o'z ichiga olishi uchun sa'y-harakatlar qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Mamlakatni innovatsion rivojlantirish strategiyasi va uning mexanizmlari ko'p jihatdan intellektual va ilmiy-texnikaviy imkoniyatlardan samarali foydalanishga tayanishi kerak". Davlatimiz rahbarining 2018-yil 21-sentabrdagi 2019-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash

³ Абулкасимов Х.П. Шақлланаётган бозор иқтисодиётида инсон омили ва уни фаоллаштириш йўллари. – Т.: ТМИ нашриёти, 2005. – 225 б; Хашимов П.З., Ибадуллаева Г.П. Интеллектуальный потенциал как важный фактор социально-экономического развития страны. // Современное образование. 2014. № 4; Шайхова Х. Интеллектуал салоҳият – тараққиёт мезони. – Т.: «Ўзбекистон», 2011. – 112 б; Юсупов Б.С., Набиев Э.С. Интеллектуал салоҳиятли кадрлар тайёрлашининг илмий назарий асослари. // Таълим, фан ва ишлаб чиқаришда интеллектуал салоҳиятли ёшларнинг ўрни. Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Самарқанд, 2015 йил. 910 июнь. - Б. 136-138. <https://cyberleninka.ru/article/n/inson-farovonligi-va-rivozhlanish-indeksi-uning-zhamiyatdagi-rni>

to'g'risidagi PF-5544-son qarorida aniq belgilab berilganidek, davlatning innovatsion rivojlanish strategiyasining asosiy maqsadi intellektual inson kapitalini rivojlantirishdan iborat. Mazkur hujjatga ko'ra, O'zbekiston 2030-yilga borib innovatsiyalar bo'yicha dunyoning eng ilg'or 50 davlati qatoriga kirishni maqsad qilgan. Bu maqsad iqtisodiyot tarmoqlarini harakatga keltirish, aholi salomatligini saqlash, ta'limni rivojlantirish va boshqa ijtimoiy sohalarni rivojlantirishda ta'lim, fan va texnologiyaning hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi, bularning barchasi respublikaning eng muhim rivojlanishining muhim shartlari hisoblanadi. Buxoroda bo'lib o'tgan "Markaziy Osiyo – 2023" konferensiyasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va jamoatchilik kommunikatsiyalari agentligi direktori Asadjon Xo'jayev "Intellektual kapitalni rivojlantirmay turib, mamlakat taraqqiyotga erishib bo'lmaydi", deb ta'kidladi.⁴

Mamlakatda intellektual faoliyat natijalarini oshirish, turli turdagi innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, mintaqaviy brendingni yaxshilash, intellektual mulk ob'ektlarining mustahkam huquqiy himoyasini ta'minlash bo'yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi orqali intellektual mulk obyektlarini muhofaza qilish, bu sohada davlat boshqaruvini yanada rivojlantirish, O'zbekistonni rivojlangan davlatlar qatoriga integratsiyalash borasidagi ishlar izchil davom ettirilmoqda. Intellektual mulk va fuqarolarning intellektual huquqlarini himoya qilish bo'yicha aniq qoidalar belgilab berildi. Prezidentning 2022-yil 17-martdagi PF-89-son "Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, yuridik xizmatlar ko'rsatish sohasida adliya organlari va muassasalari faoliyati samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, Intellektual mulk agentligi va uning hududiy markazlarining vazifa va vakolatlari Adliya vazirligiga o'tkazildi.

Bundan tashqari, 2022-yildan boshlab Adliya vazirligi "IP-himoya" axborot portali orqali fuqarolarning intellektual huquqlarini buzgan holda ishlab chiqarilgan, sotilgan yoki sotilayotgan tovarlarni ishlab chiqaruvchilar, sotuvchilar va reklama qiluvchilarga nisbatan adolatli amaliyotni joriy etish tashabbusi bilan chiqdi.

Rossiyalik tadqiqotchilar ham intellektual kapital nazariyasiga ko'p hissa qo'shganlar. Xususan, B.L. Inozemsev intellektual kapitalni xodimlarning ilmiy va kundalik hayotda foydalaniladigan bilimlarini, intellektual mulk va tajriba, muloqot va axborot strukturasi, axborot tarmoqlari va kompaniya imidjini mujassam etadigan "zamonaviy aql" sifatida ta'riflaydi. B.B. Leontev korxonaning intellektual kapitali deganda unda mavjud intellektual aktivlarni, jumladan, intellektual mulk, personalning tabiiy va o'zlashtirilgan intellektual qobiliyatlari va ko'nikmalari, shuningdek, to'plangan bilimlar to'plamlari va boshqa ob'ektlar bilan foydali munosabatlar yig'indisining qiymatini ko'rib chiqadi. Leontevning fikriga ko'ra, intellektual kapitalning asosiy funksiyalaridan biri "o'z navbatida, korxonaga uchun zarur bo'lgan, uning yuqori samarali xo'jalik faoliyatini ta'minlaydigan bilimlar, narsalar va

⁴ Mirziyoyev SH.M. "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz" 1-tom. – T.: "O'zbekiston", 2017 – B.168

munosabatlar tizimini shakllantirish va amalga oshirish hisobiga foyda massasining o'sishini tezlashtirish muhim ahamiyatga ega bo'ladi". B.C. Efremovning fikriga ko'ra, intellektual kapital bu - tashkilot ega bo'lgan, oshkora, bir ma'noli va oson etkaziladigan bilimlardir.

Intellektual kapitalning asosiy tarkibiy qismi - bilimlar mavjudligi bu tushunchaning ko'plab talqinlari mohiyatini belgilab beradi. Odamlar va ular ega bo'lgan bilimlar, nomoddiy aktivlar va kadrlarning o'sib borayotgan professional chuqur bilimga egaligi tobora ko'proq rivojlanishning asosiy resurslariga aylanib bormoqda. Boshqaruvdagi o'zgarishlarning katta qismi kapitalga yo'naltirilgan o'tmishdan bilimlarga yo'naltirilgan kelajakka harakatlanish bilan belgilanishini tushunib etish tobora ko'proq kelishi tasodifan emas. Bu haqida bilimlar iqtisodiyotini shakllantiradigan asosiy omillar haqida zamonaviy tasavvurlar guvohlik beradi:

Bilimlardan samarali foydalanish, ishlab chiqarishni rivojlantirishdan manfaatdorlikni ta'minlaydigan iqtisodiy va institutsional rejim.

Bilimlar yaratish, ko'rib chiqish va foydalanishga yo'naltirilgan xodimlarning ko'nikmaga ega bo'lish va ta'lim tizimi.

Samarali kommunikatsiyalar, axborot tarqatish va uzatish uchun sharoitlar yaratadigan dinamik axborot infratuzilmasi.

Global bilimlar tarqatilishining o'sishi bilan bog'liq bo'lgan, ularni mahalliy ehtiyojlarga moslashtiradigan va yangi texnologiyalar yaratadigan kompaniyalar, tadqiqotchilik markazlari, universitetlar, konsalting va boshqa tashkilotlar amaliy natija beradigan innovatsion tizimi.

Bilimlarni boshqarishning eng muhim vazifalaridan bo'lgan tashkilotda ijodiy muhit shakllantirishning umumiy tamoyillari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Umumiy yo'nalishlarni ajratish, vazifalarni ixtisoslashtirish emas;
- Javobgarlikni o'z zimmasiga olishga tayyorlikni rag'batlantirish va qaror qabul qilishda mustaqillik;
- O'zgacha fikrlashni rag'batlantirish;
- Tashabbus va ijodiy mehnat namoyish etish uchun real imkoniyatlar taqdim etadigan struktura tashkil qilish;
- Yangi g'oyalarga diqqat bilan munosabat qo'llashi;
- Fanlar kesishgan nuqtada ishlarni tashkil qilish;
- Axborot erkin harakatiga to'xtovsiz yordam ko'rsatish.

Yirik kompaniya doirasida samarali axborot almashinish texnologikdan ko'ra tashkiliy muammo bo'lib, umumiy foyda manfaatlarida odamlarni maqsadli yo'naltirilgan tarzda rag'batlantirish, bu jarayonlarni qo'llab-quvvatlashga borib taqaladi. Bilimlarni ishlab chiqarish va tarqatish nuqtai nazaridan novatorlik jamoalari shakllantirishga muntazam e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Agar iqtidorli va texnik jihatdan savodli xodimlar ishga qabul qilingan bo'lsa, bu hali individual va guruh tarzidagi intellektual faoliyat ayniqsa, personalning texnik ixtisosliklari turlicha bo'lgan, ko'plab tashkilotlar to'plangan

bilimlarning ijodiy va noavtorlik salohiyatidan foydalanishga qodir bo'lmay chiqadigan holatlarda samarali bo'ladi.

Iqtisodchilar uchun intellektual kapital intellektual salohiyatni kapitallashtirish shaklidir. Kompaniya rahbarlari intellektual kapital amaliyroq ta'rifini afzal ko'rib, shunday quvvatlaydiki, qiymat yaratish uchun foydalanish mumkin bo'lgan va ularsiz kompaniya faoliyat ko'rsata olmaydigan va raqobatli ustunliklarni rivojlantira olmaydigan nomoddiy aktivlar yig'indisi muhim ahamiyat kasb etadi.

Intellektual kapitalning mohiyatini tushunish uchun uni jismoniy kapital bilan aloqasini taqqoslaymiz, o'xshashliklar va farqlarni ajratamiz. Intellektual kapitalning jismoniy kapital bilan umumiylik joylari ko'p. Intellektual kapital ham, jismoniy kapital ham resurslarni (pul, moddiy vositalar, bilimlar, malaka) tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishga joriy qilish natijasida vujudga keladi; o'z egasiga daromad keltiradi; nafaqa saqlanadigan, balki ko'paytirish ham mumkin bo'lgan resurs hisoblanadi.⁵

Kapitalning ikkala turi pul shakli bir vaqtning o'zida harakatning boshlang'ich va yakuniy nuqtalarini belgilab beradigan qiymat aylanmasi jarayoniga kiritiladi. Jismoniy kapital ham, intellektual kapital ham ma'naviy eskirishga duch keladi (intellektual kapital ko'proq darajada – dasturiy ta'minot ham, har qanday bilimlar ham qadrsizlanadi), «ta'mirlash»ga ehtiyoj sezadi, ya'ni qo'llab-quvvatlashga xarajatlar sarflashni talab qiladi. Shu bilan bir vaqtda jismoniy va intellektual kapital o'rtasida farqlar kuzatiladi.

O'tmishdagi ma'lum bir harakatlar natijasini foydalaniladigan jismoniy kapitaldan farqli ravishda, intellektual kapital kelajakka yo'naltiriladi. Hattoki uning qiymati ham undan kelajakda foydalanish imkoniyatlarini kutishda kelib chiqib shakllantiriladi. Intellektual kapital yangi mahsulot yaratish va tovar bozorlarida yangi «nisha»lar o'zlashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish jarayonida eng muvaffaqiyatli rivojlanishi mumkin. Rivojlanish kompaniya buning uchun tadqiqot va ishlanmalarni qanchalik muvaffaqiyatli tashkil qila olishiga, zarur intellektual, moddiy va moliyaviy resurslarni mujassam etishiga bog'liqdir.

Intellektual kapitaldan samarali foydalanayotgan kompaniya alomatlaridan biri uning asosiy fondlari, moddiy va moliyaviy vositalari qiymatidan ortiq bo'lgan bozor kapitallashuvi hisoblanadi. Kompaniya kapitallashuvining real aktivlari qiymatidan ustunlik qilishi aynan intellektual kapital hisobiga: taklif etilayotgan mahsulot yoki xizmatlarning yangilik va istiqbollilik darajasi, yangi bozor segmentlarida kutlayotgan natijalar, patentlar va savdo markalaridan ko'zda tutilgan foyda, iste'molchilar bilan o'zaro munosabatlar va h.k. hisobiga ro'y beradi. Tadqiqot va ishlanmalarga yo'naltiriladigan investitsiyalar hajmining katta ekanligi intellektual kapitalini oshirayotgan kompaniyaning muhim alomati hisoblanadi. Jahon iqtisodiyoti nva siyosatida yetakchilikni saqlab kelayotgan mamlakatlarda innovatsion va sifat iqtisodiy o'sishini ta'minlaydigan iqtisodiy siyosat quyidagi jihatlar bilan tavsiflanadi:

⁵ "The European Journal of applied economics", article, december 21, 2020. Ingliz tilidan erkin tarjima.

- kamida 15-20 yilga teng bo'lgan uzoq muddatli istiqbolga iqtisodiy va texnologik rivojlanish strategiyalarini belgilash va bashorat qilish;
- qatnashchilar doirasi cheklangan yuqori texnologiyali tovarlar va xizmatlar bozori va umumiy dunyo ilmiy-texnik makonni shakllantirishda ishtirok etish;
- ma'lum bir (ushbu mamlakatda muhim texnologiyalar rivojlanishini aks ettiradigan) texnologik ixtisoslashuv asosida yuqori texnologiyalari mahsulotlar bozorida mustahkam o'rin egallash; bilimlar va yuqori texnologiyalarga monopoliyadan rental olish va qayta taqsimlash global mexanizmlarini shakllantirish. Respublika xom ashyo mahsulotlarini eksport qilish qayta ishlash darajasi yuqori bo'lgan mahsulotlarni import qilish, sof donor sifatida ishlab chiqarilgan qo'shilgan qiymatni belgilab qo'yish natijasida noqulay savdo sharoitlari oqibatida o'nlab milliard dollar yo'qotadi;
- xalqaro darajada integratsiya qilingan milliy innovatsiya tizimlari shakllantirish. Bunday tizimlar innovatsiyalarni, yangi texnologiyalarni rivojlantirish va qayta taqsimlashni ta'minlaydigan institutlar kompleksini qamrab oladi;
- inson resurslari sifatini oshirishga xizmat qiladigan barcha shart- sharoitlarni davlat tomonidan faol qo'llab-quvvatlash;
- biznes va davlat o'rtasida qalin hamkorlik, faol iqtisodiy diplomatiya va dunyo bozorining yangi segmentlariga joriy qilishda qulaylik rejimi.

Bizningcha, milliy iqtisodiyot tarmoqlari va sohalarida, shuningdek, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan AKT innovatsiya loyihasidan keng va kompleksli foydalanish:

mamlakat iqtisodiyotining unda mavjud tabiiy moddiy ne'matlar va xom ashyo resurslariga bog'liqlik darajasini sezilarli pasaytiradi;

ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirishga xizmat qiladi, bu mehnat sifati va unumdorlikni jiddiy oshiradi;

barcha kapital turlarini – asosiy, aylanma, ishchi va pul kapitali harakatini tezlashtiradi, bu esa transaksiya xarajatlarini pasaytiradi;

Mamlakat ichida mehnatni oqilona taqsimlashni va, ayniqsa, shunisi muhimki, xalqaro mehnat taqsimotini tezlashtiradi, bu alohida olingan mamlakatning umumiy globallashuv sharoitlarida dunyodagi raqobatbardoshligini oshiradi;

axborot to'plash, qayta ishlash va foydalanish bilan bog'liq zamonaviy yangi kasblar paydo bo'lishi uchun shart-sharoitlar hisoblanadi, bunda an'anaviy «eski» kasblar va ilgari mavjud bo'lgan ishchi ixtisosliklar tubdan modifikatsiya qilinadi va o'zgarishlarga duch keladi;

yangi turdagi bandlik, ya'ni telebandlik paydo bo'lishiga olib keladi, lekin bunda «eski» xizmatlar va servislar sohasidagi mehnat bilan bandlik ham o'sadi va asosan, AKT-xizmatlar sektoriga tayanadigan yangi, zamonaviy tarmoqlar paydo bo'ladi;

ishlab chiqarishning ommaviy kastomizatsiyasiga xizmat qiladi, ya'ni kompaniyalar, tashkilotlar va boshqa tovar va xizmatlar ishlab chiqaruvchilar muayyan mijoz-

buyurtmachining talablariga tezda moslashib oladi, bu esa ishlab chiqaruvchiga sodiqlikni oshiradi va h.k.

Shunday qilib, zamonaviy innovatsiya loyihalari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari iqtisodiyot strukturasi ijobiy tomonga o'zgartiradi, bunda o'z ko'lamini va taqdim etilayotgan axborot xizmatlari diversifikatsiyasini oshiradi, ya'ni ushbu holatda yuqori texnologiyali o'zgarishlar taraqqiy parvar o'zgarishlarga sababchi bo'ladigan o'zini-o'zi tartibga soladigan tizim haqida ochiq gapirish mumkin bo'ladi.

Zamonaviy korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlashda intellektual kapitalning roli oxirgi o'n yillikda jiddiy o'sdi. Intellektual kapital quyidagi tarkibiy qismlarlarga ajratiladi:

bozor aktivlari (savdo markalari, buyurtmalar portfeli);

intellektual mulk (jumladan, patentlangan texnologiyalar, mualliflik huquqlari);

korxonada xodimlarining jamoaviy bilimlari, ularning ijodiy qobiliyatlari, etakchilik xislatlari, tadbirkorlik va boshqaruv ko'nikmalari yig'indisi sifatida tavsiflanadigan inson aktivlari;

infratuzilma aktivlari (korporativ madaniyat, boshqaruv texnologiyasi va falsafasi, aloqa tizimlari).

Xulosa va takliflar. Inson kapitali faqat intellektual jabhalar va intellektdan iborat emas. Inson intellektual kapitalining vujudga kelishi sabablaridan biri millat genlariga xos xususiyatlarning avloddan-avlodga o'tishidir. Ulug' allomalarimiz erishgan yutuqlar o'zbek xalqining genetik tarkibi inson intellektual kapitaliga hissa qo'shishda qanday fundamental omil bo'lib xizmat qilayotganidan dalolat beradi. Intellektual kapital tadbirkorlikni yaratish, o'rganish, rivojlanish va mamlakatda amalga oshirish imkoniyatlarini yaratishda eng muhim omil hisoblanadi. Intellektual kapitalni rivojlantirishga yordam beruvchi muhim omillardan biri bu yuqori malakaga ega bilimli shaxslarni tayyorlash va rivojlantirishdir. Ilg'or innovatsion texnologiyalar bilan jihozlangan ta'lim muassasalarini tashkil etish, yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni jahon talablariga javob bera oladigan mutaxassislar etib tarbiyalash mamlakatimiz taraqqiyoti yo'lidagi salmoqli qadamdir. Intellektual kapital mamlakat innovatsion salohiyatini rivojlantirish barobarida yuksalib borayotgani sari sanoatning yangi tarmoqlariga yo'l ochadi va xarajatlarni kamaytiradi. Intellektual kapital kompaniyalar o'rtasida hamkorlik va sheriklikni rivojlantiradi, kompaniyalarga ham, davlatga ham yangi investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatini beradi. Kompaniyalar ma'lumot to'plash, qayta ishlash va saqlash, xizmatlar sifatini yaxshilash va o'z brendini mustahkamlash uchun intellektual kapitaldan foydalanishlari mumkin. Bu omillar ham kompaniyalar, ham davlat uchun intellektual kapitalning muhimligini ta'kidlab, uning samaradorlikni oshirish va o'sishni rag'batlantirishdagi rolini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кадомцева С.В. Экономические основы системы социальной защиты. М.: 1997

2. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2017-yil 29-noyabrdagi “Innovatsion rivojlanish vazirligi tashkil etish to‘g‘risida” gi PF-5264-son farmoni
3. Mirziyoyev SH.M. “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat‘iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko‘taramiz” 1-tom. – T.: “O‘zbekiston”, 2017 – B.168
4. “The European Journal of applied economics”, article, december 21, 2020. Ingliz tilidan erkin tarjima
5. Po‘latov M.E. intellektual kapital hisobi va auditi metodologiyasini takomillashtirish. Iqtisod fani bo‘yicha fan doktori olish uchun yozilgan dissertatsiya. T.:2017. B.34
6. “Intellektual inson kapitalining mohiyati, manbalari va xususiyatlari”, Mirzohid Latifovich Sharipov. Maqola.: 2021
7. fayllar.org
8. lex.uz